

Brexit Yol Ayrımında Avrupa Birliği Sosyal Bütünleşme Çabalarına İnovatif Bir Yaklaşım: Sosyal İnovasyon*

DOI NO: 10.5578/jss.49664

Kıymet YAVUZASLAN¹

Geliş Tarihi: 16.08.2016

Kabul Tarihi: 12.06.2017

Özet

Son dönemde yeni bir kavram olarak karşımıza çıkan sosyal inovasyon bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Sosyal inovasyon dünyada sürdürülebilir bir yaşam sağlamak üzere; kültür, ekonomi, çevre vb. gibi sosyal konulara odaklanan ve bunlarla ilgili sorunlara toplumu gözeterek yenilikçi çözümler üretmek anlamında kullanılmaktadır. Başlangıçta ekonomik bütünleşme anlayışı ile oluşturulan AB'nin zamanla sosyal politikalarını gerek kuruluş, gerek genişleme sürecinin merkezinde bulunduran bir yapıya bürünmesi, onu diğer entegrasyonlardan farklı kılmaktadır. Öte yandan Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma (Brexit - Britain Exit) süreci, AB'nin sosyal bütünleşmesinde olumsuz gelişmelerin yaşanmakta olduğunu göstermektedir.

Bu makalede; AB'nin sosyal bütünleşme çabaları, inovasyon politikaları ve sosyal inovasyon çerçevesinde ele alınarak AB'nin sosyal bütünleşmesinin sağlanmasında inovatif (yenilikçi) bir anlayışa ulaşılması hedeflenmiştir. AB'de uygulanan sosyal inovasyon proje örnekleri incelendiğinde; sosyal inovasyonun AB üyesi ülkeler arasındaki refah düzeyi farklılıklarını giderilmesinde ve AB'nin sosyal bütünleşmesinin gelişmesinde etkili olabileceği sonucuna varılabilir.

Anahtar Kavramlar: *Avrupa Birliği, Sosyal Bütünleşme, Brexit, Sosyal İnovasyon*

* Bu çalışma, 2016 yılında Aydın'da yapılan Uluslararası EUREFE'2016 Kongresi'nde sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve Brexit referandumu sonrası güncellenmiş versiyonudur.

¹Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, kiymetya@hotmail.com

An Innovative Approach to the Social Integration Efforts of the European Union in the Brexit Fork in the Road: Social Innovation

Abstract

The social innovation that emerged as a new concept in the last period is the basis of this study. The social innovation is used to mean that to provide a sustainable life in the world; to focus on social issues such as culture, economy, environment etc. and to produce innovative solutions for the problems related to them by considering the society. The EU which was initially formed by the mentality of economic integration, gradually embodies its social policies in the center of the establishment and enlargement process, makes it different from the other integrations. On the other hand, the United Kingdom (Brexit - Britain Exit) process shows that negative developments are taking place in the social integration of the EU.

In this article the social efforts of the EU has been dealt with in the framework of innovation policies and social innovation, aiming to achieve an innovative approach to the social integration of the EU. When examining examples of social innovation projects implemented in the EU; it could be concluded that social innovation can be effective in eliminating differences in prosperity between EU member states and in the development of the social integration of the EU.

Key Words: *The European Union, Social Integration, Brexit, Social Innovation.*

Giriş

Ülkeler bilimsel ve teknolojik üstünlüğün diğer ülkeler karşısında güç elde etmek için önemli bir araç olduğunu ve kalkınmanın, katma değeri yüksek ürünler üretmeyle sağlanacağını kabul ederek, tüm alanlardaki politikalarını bu yönde dizayn etmeye başlamıştır. Bilimsel ve teknolojik anlamda üstünlük sağlamak adına pek çok ülkenin, bilim insanlarına ve özel sektöre çeşitli destekler sağladığını görmek mümkündür. Gelişmiş sanayi ülkelerinde, 20. yüzyılın sonlarına doğru özellikle bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler; üretim, rekabet ve kalkınma kavramlarının da tekrar sorgulanmasına neden olmuştur. Güney Kore ve Japonya gibi kalkınma yarışına sonradan katılan ülkelerin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve teknolojik açıdan ilerlemesi dikkatleri bu ülkelerin büyüme modellerine yönlendirmiştir. Bilim, teknoloji ve daha da önemlisi bu alanlarda ticarileştirmeyi de kapsayan yenilikleri ifade eden inovasyon yoluyla yaratılan yeni ürün ve süreçlerin kullanılması, kalkınmanın temeli olan katma değeri yüksek üretim modeli olarak kabul edilebilir.

Başlangıçta ortak pazar anlayışını benimseyerek ekonomi ekseninde ulusüstü bir bütünleşmeye yönelik AB, zaman içinde ekonomi dışındaki yeni alanlara da etkin olarak katılmaya başlamıştır². Bunlar arasında; sağlık, eğitim, çevre, kültür gibi sosyal konular olduğu düşünüldüğünde AB, bireylerin yaşamlarına doğrudan etki eder duruma gelmiştir. Birliğin oluşturduğu ve izlediği bu tür politikaların AB üyesi ülkeler tarafından benimsenmesi AB'nin bütünleşmesinde etkili olabileceği gibi demokrasi ile bilim ve teknolojinin egemen olduğu bir birlik yapısının ortaya çıkmasına da imkan sağlayabilmektedir. Birbirinden farklı sosyal grupların kendi birlikleri hakkındaki varlık şuurunun toplumdaki bütünleşmeyi bozmayacak düzeyde olması ve tek bir amaç etrafında toplumun bütününün çıkarları gözetilerek birleşilmesi (Türkkahraman ve Tutar, 2009) şeklinde tanımlanabilecek sosyal bütünleşme kavramını AB'ye uyarladığımızda; AB üyesi ülkelerde yaşayan vatandaşların tek bir amaç ve düşünce (AB'nin istikbali) etrafında ortak hareket etmesi olarak ifade etmek mümkündür. Ancak Birleşik Krallık³'da 2016 yılında yapılan referandumun sonucunda, AB'den ayrılma yönünde bir karar çıkması (Brexit), tüm üye ülkeler açısından genel bir durum olmasa da; AB bünyesinde uygulanan politikaların yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanmıştır. Örneğin; Brexit oylaması öncesinde yapılan anketlerde özellikle İngiltere'nin yaşlı toplum kesiminin (Antunes ve Sandry, 2016) AB uygulamaları neticesinde yoksullaştıklarını ifade eden⁴ açıklamalarda bulunması, AB vatandaşı olmaktan rahatsızlık duyan toplumların varlığını da gün yüzüne çıkarmıştır.

AB'nin tüm entegrasyonlardan farklı olarak elde etmiş olduğu özel konumunun sosyal bütünleşmeyle daha da güçleneceği görüşü, AB üyesi ülkelerde yaşanan ekonomik krizlere rağmen kabul görmüşken, Brexit sürecinin yaşanması AB'nin sosyal bütünleşmesinin tekrar sorgulanmasını da gündeme getirmiştir. Bu gelişmelerin ışığında inovasyon ve sosyal inovasyon

---

² Öte yandan; AB'nin ekonomi dışı alanlardaki politika kararlarının alınmasında ve yürütülmesinde üye ülkeler ve yetkiler açısından farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Avrupa Birliği: Tarihçe, Kurumlar ve Politikalar, Ed. Belgin Akçay-İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara.

³ İngiltere, Büyük Britanya ve Birleşik Krallık günlük konuşma dilinde aynı anlamda kullanılıyor olsa da birbirlerinden farklı ülke sınırlarını ifade etmektedirler. Britanya Adaları; İngiltere, İrlanda'nın tamamı, İskoçya ve Galler'in meydana getirdiği adalar kümesidir. Ancak tarihsel süreç içerisinde zamanla Britanya Adası üzerindeki devletlerin bölünmesiyle farklı ifadeler oluşmuştur. Büyük Britanya; üzerinde İngiltere, İskoçya ve Galler'in yer aldığı adayı ifade ederken, Birleşik Krallık ise Kuzey İrlanda, İskoçya, Galler ve İngiltere'nin meydana getirdiği ülkeler birliği için kullanılmaktadır. Brexit süreci de bu ülkelerin AB'den ayrılma süreci olarak anlaşılmalıdır.

⁴ Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz: <https://yougov.co.uk/news/2015/12/10/eu-polling-soft-leave/>

kavramlarının sıkça tartışıldığı günümüz konjonktürünü de dikkate alan bu çalışmanın amacı, AB'nin bu alanlarda ne derecede yetkinleştiğini ortaya koyarken, özellikle sosyal inovasyonun desteklenmesi esnasında uygulanan politikaların ve çalışmaların, AB'nin sosyal bütünleşme sürecinde ne ölçüde başarılı olabildiğini saptamaktır. Bu kapsamda AB'nin bütünleşme sürecinde en önemli odak noktası olan sosyal yapısı ile AB'nin bilim ve teknoloji göstergeleri ile inovasyon politikaları ayrıntılı olarak incelenecektir. AB'nin şuan içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal ortam topluluk için bazı kesimlerin AB'nin gelecekteki konumundan memnun olmadığını göstermektedir. Bu açıdan AB'nin gelecekteki akıbeti için çok mühim bir referandum olan Brexit süreci de bu çalışmada üzerinde durulacak önemli bir konu başlığı olacaktır.

1. İnovasyon, Ar-Ge ve Sosyal İnovasyon Kavramları

İlk defa 1930'lu yıllarda Schumpeter tarafından gündeme getirilen inovasyon diğer bir ifadeyle yenilik (Brouwer, 2002:89) (Dolanay, 2009: 175); üretilmekte ya da kullanılmakta olan bir ürüne, hizmete ve hatta bir fikre benzeri olmayan nitelikler kazandırırken anlamlı bir takım değişikliklerin gerçekleştirilmesi sürecidir (Yılmaz, 2015: 7). Son derece ucu açık kavramlar olması nedeniyle inovasyon ve Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) kavramlarının da pek çok defa birbirleri yerine kullanıldığını görmek mümkündür. Bu iki kavram arasındaki temel fark inovasyonun, bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır. Bu temel farkın yanında Ar-Ge, parayı bilgiye dönüştürmek iken; inovasyon yani yenilik, bilgiyi paraya dönüştürmek olarak ifade edilebilir (Pohoryles, 2015).

Araştırmacılar ve bilim insanları için inovasyon ve Ar-Ge'nin ihtiva ettiği çıktılar konusunda veri toplama ve yorumlama konusunda rehber bir kurum olan OECD (2002)'nin kılavuzlarında⁵ yer alan tanımlamalara da bakılabilir. Oslo kılavuzunda inovasyon, yeni ve önemli ölçüde iyileştirilmiş özelliklere sahip üretim ve teslimat süreçleri ya da ürünlerin hayata geçirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Frascati Kılavuzu'na göre Ar-Ge; insan, kültür ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının artırılması ve bu dağarcığın yeni uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik temelde yürütülen yaratıcı çalışmalardır (TÜBİTAK, 2002).

Literatürde daha pek çok tanımı bulunan inovasyon konusunda yapılan araştırmalar gösteriyor ki sanayi toplumu tarafından şekillendirilen teknoloji

---

⁵ OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) üyesi ülkelerdeki uzmanlar 1963 yılında biraraya gelerek ortaya rehber niteliğindeki Oslo ve Frascati Kılavuzları'nı çıkartmışlardır ve bu kılavuzlar OECD'nin deneyimlerine istinaden uzmanlar tarafından sürekli güncellenmektedir.

odaklı paradigma artık tüm ihtiyaçların karşılandığı anlamına gelmemektedir. İnovasyon, genel bir sosyal olgu haline gelmiş ve artan bir şekilde toplumun her kesimini etkilemektedir (CSI, 2011). Böylece sanayiden hizmet odaklı topluma geçişte kaçınılmaz olan geniş çerçeveli inovasyonların göz ardı edilmemesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu tür temel toplumsal değişimler, inovasyon sisteminin paradigma değişimine sosyal inovasyonun dahil edilmesi gerektiği görüşünü ortaya çıkarmıştır.

2011 yılında Viyana’da düzenlenen Avrupa Birliği (AB) 7. Çerçeve Programı (7.ÇP) Sosyo-Ekonomik ve Beşeri Bilimler (SSH) Alanı’nda, "Sosyal İnovasyon" kavramının farklı yönlerinin tartışıldığı “Sosyal İnovasyon Mücadelesi – Araştırma ile İnovasyonun İnovasyonu - Schumpeter’den 100 Yıl Sonra” (Challenge Social Innovation - Innovating innovation by research –100 years after Schumpeter) isimli Uluslararası Konferansından çıkan sonuçlara göre (CSI, 2011); yeni inovasyon paradigması esasen inovasyon sürecinin topluma açılması ile tanımlanmaktadır. Eğitim, istihdam, Ar-Ge, iklim değişikliği ve sosyal alanlardaki gerek bilimsel gerekse pratik faaliyetlerde koordinasyonun sağlanması, iş dünyası, sivil toplum ve devlet alanındaki toplumsal uygulamalarda önemli bir değişiklik olmadan imkansız olacaktır (Moulaert, 2006; Chen vd., 2014). Sosyal inovasyon, adından da anlaşılacağı üzere sosyal problemlere ve ihtiyaçlara yenilikçi çözümler üretme sürecini ifade eden bir kavramdır ve birincil önceliği olan “toplum” odaklı değer üretme; sosyal problem ve ihtiyaçlara eskisinden daha verimli, yeterli, sürdürülebilir ve yeni çözümler üretme süreci olarak tanımlanmaktadır (Mulgan vd., 2007). Sosyal inovasyonu diğerlerinden ayıran en temel fark, inovasyon sürecinin sonunda olduğu gibi finansal bir kazanç elde etmek değil, toplumsal bir yenileşmeyi hedeflemesidir. Masselin (2011), Chen vd., (2014) ve Edmiston (2015)’in çalışmalarından çıkan ortak sonuca göre; iyi bir sosyal inovasyon projesini belirleyen, kimin gerçekleştirdiğinden çok hangi amaçla kimler için gerçekleştirildiğidir. Ancak sınırları net olmayan bu kavram heterojen ve eksik tanımlanmış bir görüş olma özelliğini sürdürmektedir.

İnovasyonun günümüz yaşam koşullarında teknoloji ve iş yaşamı için bir zorunluluk olduğu açıktır ancak tüm potansiyelinden yararlanmak ve bununla birlikte kültürlere, hem çeşitlilik hem de kapsayıcılık açısından yararlı olacak toplumsal kalkınma yaratmak açısından sosyal inovasyonun çok daha özel ve önemli bir konumu vardır. Sadece toplumsal bütünleşme ve eşit haklar açısından değil aynı zamanda şirketlerin ve bir bütün olarak toplumun yenilikçilik kapasitesinin korunması ve genişlemesi için sosyal inovasyonun artan bir öneme sahip olacağı hakkında birçok görüş bulunmaktadır (Pol ve Ville, 2009: 878;

CSI, 2011). Özellikle gelişmiş ülkelerde işletmelerin birçoğu sosyal konularda devlet ile işbirliği yaparak sosyal meselelere eğilip bir Sivil Toplum Kuruluşu (STK) gibi davranmaya başlamış, hatta bu amaç için yeni roller üstlenmişlerdir. Öte yandan STK'ların pek çoğunun da sosyal girişimler için iş dünyası ve kamu kuruluşları ile birlikte hareket etmeyi tercih ettiklerini söylemek mümkündür. Devlet kurumları da aynı şekilde kanun koyucu rolünün çok ötesinde bazen bir işletme, bazen bir sivil toplum kuruluşu gibi hareket etmektedir. Bu kurum ve kuruluşların arasındaki sınırların erimesi ile roller değişmiş ve sosyal inovasyon hiç olmadığı kadar kolaylaşmaya başlamıştır. Örneğin; toplumsal zorluklara ve sorunlara tüm sektörler ve toplumun her kesiminin katılımı ile çözümler üretmesini desteklemek amacıyla 2009 yılında ABD Başkanı Barack Obama'nın önderliğinde Sosyal inovasyon ve Sivil Katılım Ofisi (Office of Social Innovation and Civic Participation) kurulmuştur (Edmiston, 2015: 1). İlerleyen bölümlerde bahsi geçeceği üzere AB'de de benzer şekilde faaliyet yürüten kuruluşlara rastlamak mümkündür.

2. AB'nin Sosyal Yapısı ve Sosyal Bütünleşme Çabaları

Literatürde AB'nin ortaya çıkması konusunda yapılan tüm açıklamalarda öncelikle AB'nin hangi amaçla bir araya geldiği ve hangi anlaşmalarla hukuksal çerçevesinin çizildiğinden bahsedildiği görülmektedir (Molle, 1990; Pinder, 1998; Church ve Phinnemore, 1994). Ancak bu konuların ötesinde AB'nin sosyal anlamda nasıl bir toplum tarafından inşa edildiğini de irdelemekte fayda vardır. AB gibi ulusüstü bir yapı da olsa bir ulusu meydana getiren bireydir ve AB içindeki toplumları meydana getiren temel yapı taşının da bireyler olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim entegrasyonun amaç ve yararları; barışı korumak, daha büyük çok amaçlı kapasitelere ulaşmak, belli alanda belli görevleri yapmak, yeni kimlik ve imaj kazanmaktır (Deutsch, 1988, 2014).

İki büyük dünya savaşının yarattığı kaygı ve korkuların ardından güçlenen "Birleşik Avrupa" düşüncesi ile 1950'li yıllarda altı Avrupa ülkesi (Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, İtalya ve Lüksemburg) öncelikle güçlü bir Ortak Pazar oluşturmayı hedeflemişlerdir. "Altı Büyükler" olarak da ifade edilen bu ülkelerin bir araya gelmesiyle başlayan bütünleşme süreci günümüzde Avrupa Kıtası'nın tümüne yayılarak 28 üye ülkeye ulaşmış ve 500 milyondan fazla kişiyi kapsayan bir yapıya bürünmüştür. Bu süreçten önce asırlardır Avrupa'da yaşayanların, yıllar boyunca elde ettikleri tecrübeler üzerine inşa ettikleri AB'nin sosyal anlamdaki bütünleşmesi, yapısal anlamda çok da kolay olmamıştır (Keskin, 2014: 6-19).

Sosyal bilimciler, sosyal bütünleşme kavramını kısaca; dar anlamdaki “biz” duygusunun, toplum seviyesindeki “biz” duygusuna taşınması şeklinde tanımlamaktadır. Bir ulusun kuruluşu yeterli sayıda insanın ya da etnik grubun, ortak bir kültür ve kimlik inşa etmede anlaşmalarına bağlı olduğunun altını çizen ünlü antropoloji kuramcısı Thomas Hylland Eriksen (2000), farklı kültürlerden gelen, farklı kimlikteki bireylerin tek bir ulusu nasıl meydana getirebildiğini ABD örneğini vererek belirtmiştir. Çünkü sosyal bütünleşme, farklılıkları bütünüyle ortadan kaldırma süreci değildir. Tam tersine sosyal bütünleşme, farklılıkları eş güdümlenme ve toplum menfaatleri doğrultusunda yönlendirme süreci olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte kültür, ortak bir miras olarak sosyal bir harç veya birleştirici temel bir unsur olarak görülür (Türkkahraman ve Tutar, 2009: 9). Bütünleşme süreci esnasında ülkeler kendi rızalarıyla egemenliklerinden vazgeçerken yeni ve ortak bir karar alma sürecinde birleşmekte veya ortak kurumlara yetkilerini devredebilmektedir. Bu tanımlardan da yola çıkarak AB'nin sosyal bütünleşmesini özet olarak; AB'ye üye ülkelerin egemenliklerini, vatandaşlarının ise ulusal kimliklerini kendi rızalarıyla bir tarafa bırakarak, ortak güç ve çıkarlarını maksimize etmesi süreci olarak ifade etmek mümkündür. (Kahraman, 2014: 72).

Tarihsel sürece bakıldığında; Avrupalılarda ortak aidiyet hissinin hiç bir zaman için gerçek anlamda belirmediği görülmektedir. 20. yüzyıldaki bütünleşme süreci Avrupa kimliğinin kurgulanmasına yönelik en açık ve en kapsamlı çabaların gerçekleştiği bir dönem olmasına rağmen, sosyal bütünleşmenin sağlanamadığı çok açıktır ve Avrupa kimliği sorunlarından kurtulamamıştır (Erdenir, 2014: 638). Öte yandan Avrupa bütünleşme sürecinin resmi adı olarak kuruluş aşamasında “Avrupa Ekonomik Topluluğu”, sonrasında “Avrupa Topluluğu” veya “Topluluk” isimleri kullanılmışken, bu isim AB'nin tüzel kişilik kazanmasıyla birlikte artık Avrupa Birliği veya Birlik olarak değiştirilmiştir (Çelik, 2006: 91). AB'nin bütünleşme sürecini önemseydiğini gösteren belki de en önemli gelişme öncelikle isim değişikliği yaparak herhangi bir amaçla bir araya gelen bir “topluluk” olmak yerine özellikle amaçları “bir” olan bir sosyal yapıya bürünmesi gerektiğinin göstergesi olan “birlik” ifadesini kullanmayı tercih etmesi olmuştur. Ulus üstü sosyal politikanın oluşturulduğu AB karar organları ve karar süreçleri karmaşık ve kendine özgü özellikler göstermekte, uluslararası örgütlerden farklı oluşmakta ve işlemektedir. Birden çok örgüt ve eylem alanından oluşan karmaşık bir yapıya sahip AB sınırlarının içinde yaşayan insanların farklı kültürlerden gelmesi, bu karmaşık yapıyı anlamayı daha da zorlaştırmaktadır (Acemoğlu vd., 2000: 1171).

Avrupa kendisini hem uzlaşma alanı hem de bir değerler toplumu olarak görmektedir. Avrupa Birliği Antlaşması'nın (ABA) 2. maddesinde⁶, Avrupa Birliği'nin değerleri belirtilmiş olsa da, Avrupa'nın özü ve Avrupalılık değerlerinin belirli bir listesi yoktur. Kısacası Avrupa entegrasyonu sürecinde bir kesinlik söz konusu değildir (Biedenkopf vd., 2005: 17). Bir düşünce olarak Avrupa yüzyıllardır var olmuşken, Avrupa'nın bireylerde aidiyet hissi yaratan boyutunun varlığı hala tartışma konusudur. Tarih boyunca farklı Avrupa'lar kurulmuştur ancak Avrupalıları bütünleştiren bir "Avrupa kimliği" olduğundan söz etmek mümkün olamamıştır (Erdenir, 2014: 625). ABD ile karşılaştırıldığında Avrupa kıtasında bulunan ülkelerin daha az ırk çeşitliliği olduğunu söylemek mümkündür. ABD gibi Avrupa da göç alan bir kıta olmasına rağmen Avrupa'nın köklü bir geçmişe sahip olması da bu durumu açıklayabilir (Eriksen, 2000).

Sınırlarına çok da uzak olmayan bir bölgede, Suriye'de yaşanan savaş ile birlikte sayısı milyonları aşan mülteci göçüne önceleri kapılarını sıkıca kapatan AB, medyada da büyük sansasyona neden olan Aylan bebeğin⁷ feci şekilde ölümü sonrası Suriyeli mülteci krizinin farkına varmaya başlamıştır. Yaşana bu feci olay karşısında acıma duygusuyla mültecilere kapılarını açan AB ülkelerinden, sonraki günlerde Avusturya, Macaristan, Slovenya gibi ülkeler mülteci karşıtı sert açıklamalarda bulunmuştur. Hatta sınır ihlali yapan Suriyeli mültecilere fiziksel saldırılar dahi gerçekleştiği görülmüştür (Ercan, 2016: 5). Son dönemde yaşanan mülteci krizi de ortaya çıkarmıştır ki; AB vatandaşları, AB üyesi dışındaki ülkelerdeki insanların AB sınırlarına girişine çok sert tepkiler verebilmektedir. Mülteci krizi ile daha fazla gündeme gelmeye başlayan, AB'nin sosyal yapısının temel dayanağı olan nüfusundaki nicel dalgalanmalara Tablo 1'de yer verilmiştir.

---

⁶ ABA'nın 2. Maddesi: "Avrupa Birliği, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dâhil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hâkim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır."

⁷ 2 Eylül 2015 tarihinde deniz yolu ile iltica etmeye çalışan Suriyeli bir ailenin 2 yaşındaki Aylan isimli bebeğinin, Muğla'nın Bodrum ilçesinde cansız bedeninin kumsaldaki görüntüleri tüm dünyada yankı uyandırmıştır.

Tablo 1: AB Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi (2004-2015)⁸

ÜLKE	2004	2008	2012	2013	2014	2015	2014-2015 NÜFUS ARTIŞI
AB TOPLAM NÜFUS	492.653.174,00	500.418.320,00	504.056.505,00	505.114.995,00	506.857.513,00	508.191.116,00	1.333.603,00
ALMANYA	82.531.671,00	82.217.837,00	80.327.900,00	80.523.746,00	80.767.463,00	81.174.000,00	406.537,00
FRANSA	62.292.241,00	64.007.193,00	65.276.983,00	65.560.721,00	65.835.579,00	66.352.469,00	516.890,00
İNGİLTERE	59.793.759,00	61.571.647,00	63.495.303,00	63.905.297,00	64.351.155,00	64.767.115,00	415.960,00
İTALYA	57.495.900,00	58.652.875,00	59.394.207,00	59.685.227,00	60.782.668,00	60.795.612,00	12.944,00
İSPANYA	42.547.451,00	45.668.939,00	46.818.219,00	46.727.890,00	46.512.199,00	46.439.864,00	- 72.335,00
POLONYA	38.190.608,00	38.115.641,00	38.063.792,00	38.062.535,00	38.017.856,00	38.005.614,00	- 12.242,00
ROMANYA	21.521.142,00	20.635.460,00	20.095.996,00	20.020.074,00	19.947.311,00	19.861.408,00	- 85.903,00
HOLLANDA	16.258.032,00	16.405.399,00	16.730.348,00	16.779.575,00	16.829.289,00	16.900.726,00	71.437,00
BELÇİKA	10.396.421,00	10.666.866,00	11.094.850,00	11.161.642,00	11.203.992,00	11.258.434,00	54.442,00
YUNANİSTAN	11.037.745,00	11.182.224,00	11.082.566,00	10.991.400,00	10.903.704,00	10.812.467,00	- 91.237,00
ÇEK CUMHURİYETİ	10.195.347,00	10.343.422,00	10.505.445,00	10.516.125,00	10.512.419,00	10.538.275,00	25.856,00
PORTEKİZ	10.473.050,00	10.553.339,00	10.542.398,00	10.487.289,00	10.427.301,00	10.374.822,00	- 52.479,00
MACARİSTAN	10.116.742,00	10.045.401,00	9.931.925,00	9.908.798,00	9.877.365,00	9.849.000,00	- 28.365,00
İSVİÇRE	8.975.670,00	9.182.927,00	9.482.855,00	9.555.893,00	9.644.864,00	9.747.355,00	102.491,00
AVUSTURYA	8.142.573,00	8.307.989,00	8.408.121,00	8.451.860,00	8.506.889,00	8.584.926,00	78.037,00
BULGARİSTAN	7.745.147,00	7.518.002,00	7.327.224,00	7.284.552,00	7.245.677,00	7.202.198,00	- 43.479,00
DANİMARKA	5.397.640,00	5.475.791,00	5.580.516,00	5.602.628,00	5.617.345,00	5.659.715,00	42.370,00
FİNLANĐİYA	5.219.732,00	5.300.484,00	5.401.267,00	5.426.674,00	5.451.270,00	5.471.753,00	20.483,00
SLOVAKYA	5.371.875,00	5.376.064,00	5.404.322,00	5.410.836,00	5.415.949,00	5.421.349,00	5.400,00
İRLANDA	4.028.851,00	4.457.765,00	4.582.707,00	4.591.087,00	4.605.501,00	4.625.885,00	20.384,00
HİRVATİSTAN	4.305.725,00	4.311.967,00	4.275.984,00	4.262.140,00	4.246.809,00	4.225.316,00	- 21.493,00
LİTVANYA	3.398.929,00	3.212.605,00	3.003.641,00	2.971.905,00	2.943.472,00	2.921.262,00	- 22.210,00
SLOVENYA	1.996.433,00	2.010.269,00	2.055.496,00	2.058.821,00	2.061.085,00	2.062.874,00	1.789,00
LETONYA	2.276.520,00	2.191.810,00	2.044.813,00	2.023.825,00	2.001.468,00	1.986.096,00	- 15.372,00
ESTONYA	1.366.250,00	1.338.440,00	1.325.217,00	1.320.174,00	1.315.819,00	1.313.271,00	- 2.548,00
GÜNEY KIBRIS	722.893,00	776.333,00	862.011,00	865.878,00	858.000,00	847.008,00	- 10.992,00
LÜKSEMBURG	454.960,00	483.799,00	524.853,00	537.039,00	549.680,00	562.958,00	13.278,00
MALTA	399.867,00	407.832,00	417.546,00	421.364,00	425.384,00	429.344,00	3.960,00

Kaynak: Eurostat Database verileri temel alınarak derlenmiştir. Erişim: 25 Ağustos 2015).

Eurostat (2015) verilerine göre, 2014 yılı başında AB'nin toplam nüfusu 506,9 milyon iken 2015 yılı başında 1,3 milyon artarak 508,2 milyona ulaşmıştır. Birlik dışından gelen göçmenlerin etkisiyle artan nüfusun yanı sıra AB üye ülkeleri arasında ekonomik kriz ile mücadele eden ülkelere, diğer gelişmiş ülkelere de bir nüfus akışı olduğu görülmektedir (Eurostat, 2015). Almanya, 81,2 milyonluk nüfusuyla AB'nin en kalabalık üye ülkesi olurken, onu 66,4 milyonluk nüfusuyla Fransa, 64,8 milyonluk nüfusuyla İngiltere ve 60,8 milyonluk nüfusuyla İtalya takip etmektedir. AB'nin en az nüfusa sahip ülkeleri ise, 425 binle Malta, 549 binle Lüksemburg ve 858 binle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'dir. 2008 krizinin ardından ekonomik kriz ile karşı karşıya olan

⁸ Tabloda yer alan yıllar 4 yıllık aralıklarla belirlenmiştir. Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin ardından Avrupa'ya göç eden nüfus dikkate alınarak 2013 yılı da tabloda ayrıca belirtilmiştir.

Portekiz, İspanya, Romanya ve Yunanistan gibi ülkelerde ise 2015 yılında nüfusunun bir önceki yıla göre sürekli azaldığı görülmektedir.

Tablo 2: AB Ülkeleri, ABD ve OECD Ülkeleri İşsizlik Oranı Ortalaması

Ülkeler	İşsizlik Oranları
Yunanistan	26,2
İspanya	19,2
Hrvatistan	12,7
Güney Kıbrıs	12
İtalya	11,6
Euro Bölgesi	11,6
Portekiz	10,8
Fransa	10,4
AB ortalaması	10,1
Litvanya	9,5
Slovakya	9,1
Finlandiya	8,6
Belçika	7,9
Letonya	7,6
Slovenya	7,6
İrlanda	7,5
Bulgaristan	7,4
OECD ülkeleri ortalaması	7,3
Estonya	7,2
İsveç	6,9
Danimarka	6,5
Lüksemburg	6,2
ABD	6,1
Avusturya	5,9
Birleşik Krallık	5,9
Romanya	5,8
Polonya	5,7
Hollanda	5,6
Almanya	5
Macaristan	4,9
Malta	4,9
Çek Cumhuriyeti	3,8

Kaynak: Eurostat Database ve OECD verileri temel alınarak derlenmiştir. (Erişim: 30 Ocak 2017).

Tablo 2’de yer verilen işsizlik oranlarına bakıldığında; AB’nin OECD ülkelerinin ortalamasından daha yüksek bir işsizlik oranı ile karşı karşıya olduğu

görülmektedir. 2016 yılında gerçekleşen Brexit oylamasının ardından AB'den ayrılma sürecine giren Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma gerekçesi olarak öne sürdüğü önemli konulardan birisi de göç konusu olmuştur. Diğer AB ülkelerinde işsizlik oranlarının yüksek olmasının, bu ülkelerden Birleşik Krallık'a göç edenlerin sayısının da artmasına neden olduğu görüşü oldukça yaygındır. Birleşik Krallık halkının referandumda AB'den ayrılmasına neden olabilecek süreci değerlendiren çalışmasında Goodwin'in (2016) net göç rakamlarını dikkate alarak yapmış olduğu tespite göre AB'nin net göç rakamları rekor seviyelere ulaşmıştır. 2015 yılının 1. Çeyreğinde 184.000 olan net göç miktarı aynı yılın 3. Çeyreğinde 323.000'e ulaşmıştır. 2004 yılından 2015 yılına kadar geçen süre de net göç rakamı ortalama yıllık 104.000 civarındadır. (Goodwin, 2016: 20) Kısaca AB vatandaşları ya da AB dışından gelenlerin sebep olduğu göç hareketliliğine bakarak AB'nin halen tercih edildiğini ancak her ülkenin aynı oranda tercih edilmediğini söylemek mümkündür.

3. AB Bütünleşme Sürecinde Brexit Yol Ayrımı

“Britanya” (Britain) ve “çıkış” (exit) sözcüklerinin birleşiminden oluşan Brexit süreci için önce Birleşik Krallığı bu kararı almaya iten nedenlerin geçmişine bakmak gerekir. Avrupa Birliği konusu, Birleşik Krallık tarihinde sürekli olarak partiler üstü bir konu olmuş ve iktidardaki tüm partiler Avrupa ile ilişkileri ön planda tutmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktidarın başındaki isim Winston Churchill'in, Avrupa'nın yeniden tasarlanmasıyla ilgili görüşleri Birleşik Avrupa Devletleri fikrinin temellerini oluştururken, Churchill ülkesinin Avrupa'nın kalbinde yer almasını istememiştir. 1961 yılına kadar üyelik için başvuru yapmamış olan Birleşik Krallık 1973 yılında AB üyesi olmuştur. AB'ne üyelik konusunda çekinceleri bulunan Birleşik Krallık 'da üyeliğinden sadece iki yıl sonra, 1975 yılında yapılan ilk referandumda AB'de kalmak için güçlü bir “evet” sesi yükselmiştir (Henderson vd., 2016: 189).

Mayıs 2015'de Birleşik Krallık İşçi Partisi genel seçimi kazandıktan sonra, Başbakan David Cameron Birleşik Krallık halkının AB için tekrar karar vermesinin yolunu açmış ve 23 Haziran 2016 tarihinde oylamanın yapılmasını taahhüt etmiştir (Adler-Nissen, 2016: 226). AB'de yoluna devam edip etmeyeceğine karar verilmesi amacıyla 2017 yılının sonunda bir referandum öngörülmüş olsa da planlanandan 1 yıl önce gerçekleşen referandum sonucunda Birleşik Krallık halkı %52 oyla AB'den ayrılmayı tercih etmiştir. (Swinbank, 2014; Matthews, 2015).

AB üyesi olarak Birleşik Krallık 1973 yılında AB’de yerini alırken, Eurozone ve Schengen⁹ gibi AB’yi diğer tüm entegrasyonlardan üstün kılan uygulamaların içinde bulunmamayı ve AB üyesi diğer büyük ülkelerin konumlarından uzak kalmayı tercih etmiştir (Matthews, 2015). Özellikle göçmen sorunu karşısında ülke sınırlarını kendinin koruması gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Birleşik Krallık vatandaşlarının ve şirketlerinin mali çıkarlarının, AB üyesi olarak yeterince sağlanamadığı fikri de oldukça yaygın diğer bir görüş olmuştur. AB fonlarının yeterince kullanılmaması, gümrük birliği nedeniyle uluslararası ticaretini geliştirememesi ve EUR’nun istikrarsızlığının kendi ulusal paralarını da istikrarsızlaştıracağı kanısında olan (Chalmers, 2016: 269-270) Birleşik Krallık halkı, 2016 yılında yeni bir referandum ile bu defa AB’ye “hayır” demeyi tercih etmiştir.

Çoğunluğunu çalışan genç nüfusun oluşturduğu yeni göç dalgası sebebiyle AB’de uygulanması planlanan mülteci politikalarının Brexit sürecini hızlandıran en önemli nedeni olduğunu söylemek yanlış olmaz. Birleşik Krallık eğer göç ile kendisi mücadele edemez ise gelecekte tam bir kaos yaşayacağını öngören çalışmalar mevcuttur (Goodwin, 2016:25; Adler-Nissen, 2016: 223).

AB’nin daha ziyade ekonomik bir bütünleşme süreci olarak gelişmesi nedeniyle Avrupa kimliğinin siyasi ve kültürel boyutu ihmal edilmiştir (Erdenir, 2014: 638). 2016 yılında yaşanan Brexit oylamasında çıkan sonuç, AB’de sosyal bütünleşmeyi sağlayacak yeni çözümlerin aranmasının da önemini bir kez daha ortaya çıkartmıştır.

1990’lı yıllardan başlayarak tüm üye ülkelerin AB adı altında bütünleşmesinde, ekonomik kalkınmışlığın ülkelerin teknolojik altyapısında kaydettiği sıçrayış ile sağlanmasının önemine dönük tartışmalar yaşanırken, Birlik tarafından gerçekleştirilen bir çok etkinlikte, halkları ile birlikte tüm üye ülkelerin ortak politikalarda bir araya gelmelerinin önemi (Adler-Nissen, 2016; Chalmers, 2016; Matthews: 2015) anlaşılmış olup, tüm ülkeleri kapsayıcı uygulamaları AB fon desteklerinde de görmek mümkündür. Bu bağlamda; AB bütünleşmesini inovatif bir bakış açısı ile değerlendirmek için öncelikle AB’nin halihazırdaki inovasyon politikalarına bakmak gerekir.

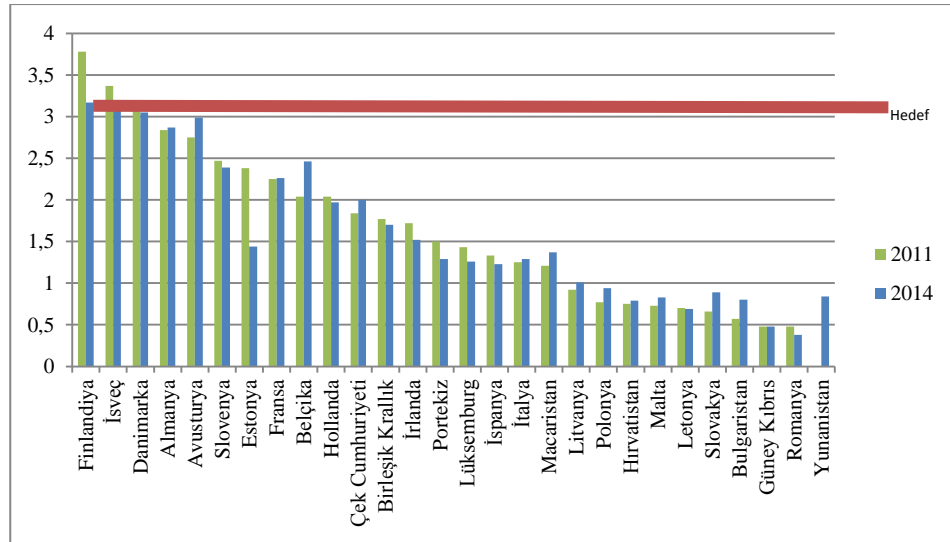
⁹ 1995 yılından buyana uygulanmakta olan Schengen Bölgesi politikası ile AB üyesi ülke vatandaşları Schengen Bölgesi’ne dahil olan ülkelerde vize uygulanmaksızın serbestçe dolaşım hakkına sahip bulunmaktadır. 1999 yılından itibaren ise Ekonomik ve Parasal Birlik kapsamındaki ülkelerde ortak birimi olarak Euro kullanılmaktadır (Peers, 2016); (Pinder, 1998); (Church ve Phinnemore, 1994); (Bakkalcı, 2008); (Akçay ve Göçmen, 2014).

4. AB'nin İnovasyon Politikaları

Her geçen gün daha da artan teknolojik gelişimle ortaya çıkan bilgi devrimi ve ekonominin gittikçe küreselleşmesi dünyayı değiştiren ve küçülten yegâne araçlar olmuştur. Bu iki aracın yörüngesinde gerçekleşen dünya ekonomisindeki dönüşümler ve tek bir egemen güç olma yarışı aynı zamanda üretim biçiminde köklü dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Uluslararası pazarlarda daha fazla rekabet gücü elde etmek ve sanayilerini geliştirmek için ulusal politikalar yürüten üye ülkeler; son yıllarda bilimsel ve teknolojik araştırmaların ve çalışmalarının yürütülmesi için ortak bir politika arayışına girmişlerdir (Nye, 2005).

Ar-Ge çalışmalarına bakıldığında; dünyada ilk defa Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gibi gelişmiş endüstri ülkelerinde başlamıştır. Bu ülkeler Ar-Ge çalışmalarını kamu fonlarıyla sürekli olarak desteklemişlerdir. Nitekim Hitler yönetiminden zarar görme tehlikesinden kurtulmak isteyen Avrupalı bilim insanlarının göçünü kabul eden ABD, Ar-Ge çalışmalarına sağladığı desteklerin yararını bir hayli görmüş olduğu içindir ki, araştırma geliştirme çalışmalarına ayırdığı fonları artırmıştır. ABD bu fonlara İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulusal gelirinin %1'ine, 1960'larda ise %3'üne kadar ulaşan bütçe ayırmıştır (Korkmaz, 2004, 373). Son dönemde bu oran, %2,7 civarındadır (Erkiletlioğlu, 2013).

Şekil 1: AB Ülkeleri GSYİH'ları İçinde Ar-Ge Faaliyetlerinin Payı

Kaynak: Eurostat Database verileri temel alınarak derlenmiştir, (Erişim tarihi: 20.01.2017).

Bilimsel ve kültürel çalışmalar sonucu elde edilen bilgi, yeni yöntemler ile değişime uğramakta ve daha sonra da büyük alanlara yayılmaktadır. Bu ortamda Avrupa ve ABD’de birçok araştırma birimi kurulmuştur. Özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrasında, pazar ekonomileri, ülkelerinin bilim ve teknolojiye yetkinlik kazanması ya da mevcut yetkinliğinin artırabilmesi konusuna büyük bir önem vermişler; bu konuyu, 1950’li ve 1960’lı yıllarda, genellikle “Bilim Politikaları”, sonraki yıllarda ise “Bilim ve Teknoloji Politikaları” olarak ulusal politikalar çerçevesinde ele almışlardır (Acun, 2000: 643).

1970 ve 1980’li yıllarda AB ortak bilim ve teknoloji politikasının temel hedefleri, bilim ve teknoloji alt yapısını güçlendirmek ve aynı zamanda da rekabet gücünü artırmak olarak belirlenmişken; 1990lı yıllarla birlikte birçok ülkede olduğu gibi AB’de de bilim ve teknoloji politikaları inovasyon politikalarına dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm kapsamında inovasyona yönelik araştırmaların ve günümüzün jenerik teknolojileri olarak tanımlanan nanoteknoloji, biyoteknoloji ve bilişim teknolojilerinin geliştirilmesine destek sağlamak amacıyla politikalar geliştirilmeye başlanmıştır (Pohoryles, 2014).

ABD’de bu gelişmeler yaşanmışken, kuruluş aşamasından bu yana sosyal rolü ön plana çıkan bir entegrasyon olan AB’nin Tek Pazar’ın oluşturulabilmesi için yapılması gerekenler 1985 yılında Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından hazırlanan Beyaz Kitap¹⁰ (AB Bakanlığı, 2016) adlı bir çalışma programı ile belirlenmiştir. Beyaz Kitapta, Topluluk içinde fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması öngörülmüştür (Bakkalcı, 2008: 318).

2004 yılından bu yana AB’nin inovasyon anlamındaki ilerlemesini yakından takip etmek amacıyla “Topluluk İnovasyon Araştırması” (The Community Innovation Survey - CIS) adı ile AB’nin inovasyon girişimlerinin etkinliğini gösteren bir anket yapılmaktadır. AB, Avrupa Serbest Ticaret Örgütü ülkeleri ve AB aday ülkeleri arasında iki yılda bir yürütülmekte olan bu çalışma, işletme tipleri bakımından sektörlerin yenilikçiliği, çeşitli yenilik tipleri, bilginin kaynağı, kamu finansmanı ve harcamaları hakkında bilgi sağlanması için tasarlanmıştır. Topluluk İnovasyon Araştırması’na göre Ar-Ge faaliyetlerinin

---

¹⁰ Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve belirli bir konudaki Birlik eylemine yönelik somut öneriler içeren belgelerdir. Beyaz Kitaplar, bazı durumlarda, Avrupa düzeyinde bir tartışma ve danışma sürecini başlatmayı amaçlayan Yeşil Kitapların devamı niteliğindedirler.

AB üyesi ülkelerin GSYİH'ları içindeki payının 2020 yılında %3 olarak hedefleyen AB'nin 28 üye ülkesinden hedefini gerçekleştiren sadece Finlandiya, İsveç ve Danimarka'dır (Eurostat, 2014).

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu bilgi birikimi artmış ve bu sayede bilgiye erişim kolaylaşmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ekonomik büyüme üzerinde en önemli etkenlerden biri haline gelmesiyle AB ülkeleri de ulusal bilim ve teknoloji politikalarını belli hedefler doğrultusunda yönlendirmeye başlamış ve AB bütünleşmesi esnasında da ekonomide meydana gelen düzelme süreci ile birlikte özellikle temel bilimler ve mühendislik alanlarına yapılan katkı artmış, eğitim harcamaları da bu alanlarda artırılmıştır (İKV, 2010: 3).

Tablo 3: AB Çerçeve Programları

PROGRAM	6. ÇERÇEVE PROGRAMI (2002 - 2006)	7. ÇERÇEVE PROGRAMI (2007 - 2013)	H2020 (2014 – 2020)
DESTEK MİKTARI	17,5 Milyar Euro	52,3 Milyar Euro	79 Milyar Euro
FONLANAN PROJE	382	1019	Devam Ediyor

Kaynak: TÜBİTAK, 2016.

Ulusüstü niteliği ağır basan AB karar organları ve karar süreçleri karmaşık ve kendine özgü özellikler göstermekte ve diğer uluslararası örgütlerden farklı oluşmakta ve işlemektedir. AB'nin tüm politikalarında “önceden önlem almak” çok önemlidir. Bu yüzden, aday ülkelerden belirli aşamaları gerçekleştirmeleri istenmektedir (Çelik, 2006: 89). AB müktesebatında yer alan fasıllardan birisi de “Bilim ve Araştırma” faslıdır. Mali desteklerle bilimsel araştırma projeleri fonlanmaktadır. 2014 yılına kadar geçen sürede bu mali destekler, “çerçeve programı” olarak adlandırılmaktaydı. 2014-2020 yılları arasındaki hedeflerinin yer aldığı Avrupa 2020 Stratejisi kapsamında AB, 2020 yılına yönelik stratejisini¹¹ de ifade edecek şekilde

¹¹ Avrupa 2020 stratejisi, büyük toplumsal zorluklara karşılık olarak ölçülebilir hedefler belirliyor: İşgücünün % 75'inin İstihdamı, Araştırma, Geliştirme ve İnovasyon (AGI) için Avrupa Birliği GSYİH'nin % 3'ü oranında yatırım, İklim Değişikliği yarattığı zorluklara uyum sağlama (20 % daha az sera gazı emisyonu, enerji verimliliğinde % 20 artış, % 20 enerjinin yenilenebilir kaynaklardan sağlanması), Eğitim alanında okulu terk etme oranlarının % 10'un altına alınması, yaş gruplarının % 40'ına üçüncü seviye eğitimi tamamlanmasının sağlanması ve Yoksulluk ve Toplumsal Dışlanma riski altında bulunan 20 milyon insanın sayısını azaltılması gibi örnekler verilebilir.

Ufuk2020 (Horizon2020) adını vererek fon desteklerini bir paket olarak tüm AB üyesi ülkelere sunmuştur (TÜBİTAK, 2016). Çerçeve programlarının her bütçe döneminin adına hitaben 6. Çerçeve Programı ve 7. Çerçeve Programı olarak isimlendirdiği görülmektedir. AB'nin, 8. bütçe döneminde Avrupa 2020 Stratejisi hedeflerine vurgu yapmak amacıyla mali desteklerini "8. Çerçeve Programı" yerine Ufuk2020 (Cordis, 2013) programı olarak adlandırdığı görülmektedir. AB'nin bu isim ile destek programlarını açıklaması AB için 2020 hedeflerinin önemini göstermekte ve artık verilen desteklerin AB hedeflerine odaklandığını vurgulamaktadır. Ar-Ge faaliyetlerine yönelik en büyük sivil araştırma programı olan Ufuk2020 çok yıllı-merkezi finansman ile bütçelerin dağıtıldığı bir proje destek programıdır. Yaklaşık 79 milyar Euro bütçeyle (European Commission, 2016) AB üyesi ülkeler ile Türkiye gibi aday ülkelerin proje başvuruları değerlendirilmekte ve sürekli olarak yeni çağrılar yayınlanmaktadır.

AB günümüzde değişen verim artışı hızlarıyla, teknolojik yeniliklerle, güç dengelerindeki değişmelerle uğraşmak durumundadır. Ülkelerin refah düzeyinin takip edildiği makro ekonomik göstergeler üzerinde hangi unsurların etkili olduğu sorusu, bir çok teorik ve ampirik araştırmaya konu olmuştur. Önceleri makro ekonomik performans üzerinde sadece ekonomik unsurların etkisi vurgulanırken son dönemlerde, bu ekonomik unsurlarla birlikte toplumsal ve kurumsal unsurlara da vurgu yapılmaya başlanmıştır (Kennedy, 2010: 633).

AB'nin inovasyon destek modelleri içinde büyük önem verilen çerçeve programlarının yüksek hacimli bir bütçeyle destek sunması bilginin, yeteneklerin ve uzmanlığın ortaklaşa kullanılabilceği Avrupa çapındaki konsorsiyumların oluşmasına olanak sağlamaktadır. Çerçeve Programları'na katılanlar, Avrupa'da ve Avrupa dışında yeni ilişkiler ağı ve pazarlar kurma fırsatını yakalayıp teknolojinin en ileri noktasını hedefleyen projelere ortak olabilmektedirler (TÜBİTAK, 2016). Projelerin başvuruları esnasında işbirliği ve yaygın etkiyi şart olarak belirlemiş olan AB proje destek modellerinin, AB üyesi ülkeler arasındaki işbirliğini ve sosyal bütünleşme ile birlikte refah düzeylerinde eşit dağılımı hedefleyen bir anlayışın ortaya çıkmasına olanak sağladığını söylemek mümkündür.

Belirtilen bu hedeflerin yerine getirilmesi için yeni teknolojiler ve ekonomik önlemler ile birlikte henüz benzeri görülmemiş bir ölçüde sosyal inovasyon gerekmektedir. İstihdam, AR-GE, iklim değişikliği, eğitim ve sosyal içerme alanlarındaki gerek bilimsel gerekse pratik faaliyetlerin koordinasyonun sağlanması, iş dünyası, sivil toplum ve devlet alanındaki toplumsal uygulamalarda önemli bir değişiklik olmadan imkansız olacaktır (CSI, 2011).

5. Bilim ve Teknolojiyle Dünya Düzeninde Değişen Roller

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle 1940–1950 yılları arasında, savaşa katılın katılmasın tüm ülkeler, savaşın getirdiği sorunları çözmeye yönelmişlerdir. Ekonomik sorunların çözümü için üretim ve Ar-Ge üzerine yoğunlaşılması ile yeni teknolojik sektörler kalkınma için ön plana çıkmıştır. 21. yüzyılın başında ortak dışişleri ve güvenlik politikasının ana hatları belirlenmiş, Avrupa uluslararası alanda en büyük oyuncularından birisi haline gelmesine olanak sağlamıştır (Cox, 2013). Savaş sonrasında bilim ve teknolojiye yatırım yapabilecek tek ekonomik güç olan ABD, bu dönemde yürüttüğü teknoloji politikasının temelini Sovyetler Birliği ile olan rekabete dayandırdığı için, özellikle savunma ve uzay alanında çok büyük ölçekli projeler kamu tarafından desteklenmiştir. Soğuk Savaş dönemi ile birlikte bilim ve teknoloji politikasının içeriğinin de değişmesi, önce ABD, daha sonra da Avrupa ülkelerini etkilemiştir (Eğre, 2000: 2). ABD'nin bilim ve teknoloji alanındaki olağanüstü başarısı ile birlikte geçmişte İngiltere'nin başını çektiği “Sanayi Toplumu”, ABD'nin başlattığı girişimlerle “Bilgi Toplumu”na dönüşmüştür. Böylece sanayi devrimi ile İngiltere'nin elde ettiği ekonomik ve bilimsel üstünlük, 19. yüzyıla gelindiğinde ABD için de geçerli olmaya başlamıştır. Hızlı nüfus artışı, geniş topraklar ve doğal kaynakların yanı sıra, hızlı teknolojik gelişme ve bölgesel uzmanlaşma ABD'nin ekonomik büyüme oranı bakımından Avrupa devletlerini geride bırakmasına yol açmıştır (Güran, 1999: 143).

AB kuruluşundan itibaren, üye ülkeler arasında ve üye ülkelerin bölgeleri arasında ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik olarak tedbirler almış ve bu amaçla harcamalar yapmıştır. AB bütünleşme süreci kapsamında sosyal önceliklerin ön planda tutulduğu politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bunun en önemli nedeni ise Avrupa ülkelerinin ekonomik açıdan kendilerini savaş sonrası döneme göre oldukça toparlamış olmalarıdır (Mair, 1999: 33).

Dünya geneline bakıldığında, Avrupa ülkelerinin temel araştırma alanında uzmanlaşmış bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Öte yandan “Avrupa Paradoksu” olarak bilinen temel araştırmalar ile elde edilen verilerin ticari sonuçlara dönüştürülememesi sorununu da göz ardı etmemek gerekir. Bu sorun, AB üyesi ülkelerin teknolojik donanımını yetirince paylaşmamasında da kaynaklanmış olabilir¹². Bu nedenle ortak bir bilim ve teknoloji politikası

¹² Almanya önderliğindeki faaliyetleri ile AB, tüm dünyadaki bilimsel ve teknolojik açıdan dünya liderliğini sürdürmektedir. Ancak Almanya'nın elde etmiş olduğu bu teknolojinin tüm AB üyesi ülkelerde eşit derecede kullanıldığını ya da ekonomik faaliyete dönüştürdüğünü söylemek mümkün değildir. Örneğin; rüzgar enerjisi teknolojisi.

yürütülmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sadece AB içerisinde değil tüm dünyada, ülkeler arasındaki makro ekonomik performans farkının ortaya çıkmasında yalnızca ekonomik nedenlerin değil aynı zamanda sosyal, hukuki, siyasal ve kültürel faktörlerin de önemli rollerinin olduğu, günümüz iktisat literatüründe en çok vurgu yapılan konuların başında gelmektedir (Acemoğlu vd., 2000; North, 2002).

2008’de başlayan küresel ekonomik kriz derinleştikçe, yalnızca Avrupa Birliği entegrasyonuna inanç azalmamış aynı zamanda AB’nin, değişeceği yaygın görüşü de ortaya çıkmaya başlamıştır. 28 üyesi bulunan AB’nin bünyesindeki en önemli ülkeleri olan; İngiltere, Fransa ve Almanya geçmişten kalma küresel bir statüye sahip olsalar da bugünkü haliyle AB dünya sahnesinde önemli bir güçtür ancak bağımsız bir güç değildir (Brzezinski, 2012: 32). AB’nin küresel bir güç merkezi olabilmek için ekonomik ve teknolojik kapasitesi yeterli olsa da “net bir Avrupa kimliğinin” oluşmamış olması AB’nin bilimsel ve teknolojik alanlardaki liderliğinin önemini aşındırmaktadır (Kaufman, 1999: 200). Çünkü teknolojik ve bilimsel alt yapı AB üyesi her ülke için eşit seviyede değildir.

6. AB Bütünleşmesinde Sosyal İnovasyonun AB İçin Önemi

1990’lardan bu yana ekonomik bütünleşme ve sosyal ilerlemenin eş zamanlı olarak ilerlemesi gerektiği fikri birlik çağında benimsenmiş olsa da Birliğin kuruluş amacı olan ekonomik bütünleşme halen Avrupa sosyal politikasının temel gerekçesini oluşturmaktadır (Aybars, 2014: 486). Son küresel ekonomik kriz ile birlikte önemi daha da ön plana çıkan sosyal inovasyon kavramı sosyal işletmelerden toplumsal değişime kadar birçok fikrin tartışılması esnasında Avrupa Komisyonu’nun da gündeminde yer almaya başlamıştır. Etnografik bir yöntem benimseyen bu yenilik yönetiminin; halk ve karar vericiler arasındaki zıtlığa dair görüşleri ve kısıtlamaları ortadan kaldıracak bir araç olarak görüldüğünü söylemek mümkündür (CSI, 2011).

Sosyal inovasyonun sosyal bütünleşmeyi sağlamaya yönelik olarak bir araç olarak kullanıldığını gösteren pek çok örneğe rastlamak mümkündür. (European Commission, 2013). 2010-2014 yılları arasında 7. Çerçeve Programı kapsamında fonlanan bir proje olan “Yerel Düzeyde Uyum İçin Refah İnovasyonu (Welfare innovation at the local level in favour of cohesion - WILCO), sosyal bütünleşmede sosyal inovasyonun önemini ortaya koyan en iyi örneklerden birisidir.

Toplumsal eşitsizlik ile mücadele ve sosyal uyumu teşvik etmek amacıyla desteklenen inovatif sosyal projeler ve ağlar sayesinde (Edmiston, 2015: 5), 20 AB üyesi ülkede yürütülmekte olan 77 sosyal inovasyon projesi çıktıkları Sosyal Uyum için Sosyal İnovasyon (Social Innovations for Social Cohesion) isimli bir çalışmada özetlenmiştir. Bu çalışmada öncelikle sosyal inovasyon projesi ile kullanılan araçlar ve yaklaşımlar tanımlanmış ve sonuç olarak ulusal ya da yerel farklılıklara rağmen Avrupa’da uygulanan sosyal uyum destek modelleri, özellikleri ve yerel sosyal yenilik eğilimleri ortaya konmuştur. Bu çalışma ayrıca AB üyesi ülkelerin yerel şartlarına ve refah sistemlerine bakılarak, bu tür yeniliklerin yayılması ve iyileştirilmesi için hangi faktörlerin önemli olduğunu belirlemek suretiyle sosyal bütünleşmeye katkı sağlamayı hedeflemiştir (Evers vd., 2014).

AB destek programlarının çağrılarının yayınlandığı “AB Katılımcı Portalı” (EU Participant Portal” (European Commission-Resarch and Innovation, 2016)’da sosyal inovasyon projeleri ile çözülebilecek sosyal sorunlar konusunda; her yıl düzenli olarak Ufuk2020 destek programı kapsamında en az 15 adet çağrı açılmakta ve bir çok sosyal proje desteklenmektedir. Yayınlanan çağrılarının içerikleri incelendiğinde ise hepsinin ortak özelliğinin her projenin en az 3 AB üyesi ülke işbirliği ile gerçekleştiriliyor olması ve amaçları içerisinde mutlaka tüm AB üyesi ülkeleri “kapsayıcı” nitelikte olması gerekliliği göze çarpmaktadır.

Bilim ve teknoloji alanında hayata geçirilen projeler bir teknoloji alanının oluşturulmasına büyük katkılar sağlasa da, AB teknolojik rekabet gücünün ABD ve Japonya karşısında artış gösterememesi nedeniyle de başarısız olarak değerlendirilebilmektedir. AB’nin bölgesel politikası, üye ülkelerin geri kalmış bölgelerinin kalkındırılması ve bölgelerarası farklılıkların giderilmesi temeline oturtulmuştur. Öte yandan AB üyesi ülkelerin birbirleri arasındaki refah düzeyi farklılıklarını da göz ardı etmemek gerekir. Bu kapsamda AB’de yürütülmekte olan sosyal inovasyon projesi örneklerine bakıldığında; gençlerin, ailelerin, görme engellilerin, yaşlıların odak noktası olarak alındığı yaşam kalitesini arttıracak projeler ile birlikte AB üyesi tüm ülkeleri kapsayıcı sürdürülebilir bir refah düzeyinin hedeflendiği projeler görmek mümkündür.

Sonuç

2008 Küresel krizinden önemli derecede etkilenen Avrupa ülkeleri; kamu açığının yükselmesi, rekabet gücünün azalması, işsizliğin artması ve düşük ekonomik büyüme gibi ekonomik ve mali sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Ekonomik krize giren üye ülkelerde istikrar programları ve

kurtarma paketleri uygulanmıştır. Zor durumda olanı kurtarma adına sağlanan fonların bedelleri, fertlerin sosyal imkanlarına yansıtıldıkça insanların refah düzeyleri bir yandan düşerken memnuniyetsiz bir toplumun da ortaya çıkması söz konusu olmaya başlamıştır. AB üyesi ülkeler arasında zaten var olan refah düzeyi farklılıkları daha da derinleşmiş ve entegrasyonun geleceği ile ilgili kaygılar gittikçe artmıştır.

AB’de alınan karar ve uygulamalardan olumsuz etkilendiğini düşünen Birleşik Krallık halkı, AB üyeliğine kabulünden 43 yıl sonra 2016 yılında AB’den ayrılma kararı almıştır. AB’de bugüne kadar aday ülkelerin üyelik başvuruları süreci yürütülürken, Brexit süreci ile birlikte ilk defa bir ülkenin AB’den ayrılması için işlemler başlatılmış bulunmaktadır. Şu an gelinen noktada, 2008 ekonomik krizi, Avrupa için son derece önemli bir konu alan mülteci sorunu, Birleşik Krallığın Brexit kararı ve bu kararın diğer AB üyesi ülkelerdeki memnuniyetsiz kesime örnek teşkil etmesi ihtimali, “AB dağılıyor mu?” sorusunu da gündeme getirmiştir.

Ekonomik büyümenin ötesinde ekonomik kalkınmışlığın da sembolü haline gelen bilimsel ve teknolojik gelişmişlik düzeyi artık sadece ekonomik anlamlar ifade etmemekte, sosyal refahta sağlanan yükseliş inovasyonda yakalanan başarılarla da bağlı olmaktadır. Bilimsel ve teknolojik çalışmaların verimlilik artışı sağlayarak, kalkınmayı hızlandırdığının ortaya çıkması ile bağlantılı olarak teknoloji odaklı teoriler üzerinden yapılan tartışmalar gün geçtikçe artmaya başlanmıştır. Yeni fikirlerin ticari bir yarara dönüştürülmesi süreci olarak da ifade edilen inovasyonun önemi gün geçtikçe daha da artmaktadır. İnovasyon süresince bilginin, yeni ürünlere veya yöntemlere dönüştürülmesi sistemsel bir çalışma sonucunda meydana gelebilmektedir. Yarım yüzyıl önce ortaya atılmasına rağmen son dönemde insan unsurunun ön plana çıkmasıyla birlikte yeniden gündemde olan sosyal inovasyon da toplumsal sorunların çözümü için önemli bir potansiyel teşkil etmektedir.

AB düzeyinde uygulanan bilim ve teknoloji politikaları; çeşitli işbirliği olanakları yaratılmasıyla araştırma kurumları, üniversiteler ve firmaların teknolojik bilgi temellerinin yükseltilmesi ve inovasyon yeteneklerinin artırılmasına yönelik önemli katkılar sağlamıştır. Birden çok üye ülkenin ortak olması şartıyla oluşturulan projeleri destekleyen Çerçeve Programlarının temel amacı; bilim ile toplum arasında etkili bir işbirliği kurmak, bilim için yeni yeteneklerin istihdamını sağlamak, sosyal bilinç ve sorumluluk ile bilimsel mükemmelliğin eşleştirilmesini sağlamaktır. Nitekim bir projenin temel araştırma kapsamında sayılabilmesi için haksız rekabete sebep olabilecek herhangi bir amacının olmayacağına güvence altına alınması gerekmektedir.

Yani tüm AB üyesi ülkelerin faydalanabileceği yaygın etkiye sahip olması gerekmektedir. Uygulanan Çerçeve Program'ları, AB içinde bilim ve teknoloji alanlarında bilgi akışı sağlanmasında bu şekilde etkili olmuştur.

AB ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalarda, inovasyonu da içine alan bir sosyal bütünleşme anlayışının olmadığı görülmüştür. Bu çalışmada AB'nin sosyal yapısı, inovasyon ve sosyal inovasyon kavramları incelenmiştir. AB bütünleşmesinde yaşanan sorunun çözümünde inovasyon ve sosyal inovasyon kavramlarının içeriğinin bir yöntem olarak kullanılabilmesi somut örnekler verilerek açıklanmıştır. Bu örneklerin analizi sonucunda AB destek fonları ile kapsayıcı ve işbirliğine öncelik veren sosyal inovasyonu amaç edinmiş olan AB bütünleşmesine önemli bir katkı sağladığı görülmüştür.

Özet olarak; sosyal inovasyon kavramı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında; AB'nin politikalarını belirlerken sadece ekonomik bir pencereden bakmak yerine toplumun istek ve ihtiyaçlarını gözeten karar vermesi gerekir. Çünkü bir devletin parlamentosu halkının seçtiği vekillerle yönetilirken çok uluslu bir yapı olan AB'de kimlik ve milliyetçi yaklaşımların tam bir entegrasyon olmanın önündeki engeller olarak karşısına çıkması son derece doğal bir sonuçtur. Toplumunun sorunlarını gözeten politikalar geliştirildiğinin göstergesi olarak ekonomik kriz sonrasında, sosyal inovasyon kavramını daha fazla gündeme getiren AB için sosyal inovasyon artık bir amaç değil araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda toplumsal sorunların çözümü alanında çalışan kişi ve kurumları şemsiyesi altında toplayan genel bir kavram haline gelen sosyal inovasyon, çok uluslu bir yapı olan AB'nin tek bir toplum olamama sorununa çözüm üretebilir gibi görünmektedir. 21. yüzyılın teknolojik ve bilimsel üstünlük yarışında AB; sosyal inovasyonu destekleyici yöntemleri geliştirerek, toplumunu gözeten tek bir ulus gibi hareket etmesi mümkün olabilirken bütünleşmesini sağlayacak önemli bir adım atmış olacaktır. Böylece AB, kriz öncesinde olduğu gibi cazibe merkezi olarak dünya sahnesinde tekrar yükselişe geçebilecektir.

Kaynaklar

- AB Bakanlığı. 2016. Temel AB Terimleri. http://www.ab.gov.tr/files/rehber/10_rehber.pdf. (Erişim tarihi: 06.01.2016)
- Acemoğlu, D., Robinson J.A. 2000, Why Did The West Extend the Franchise? Democracy, Inequality and Growth in Historical Perspective, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 115, ss. 1167-1199.
- Acun, R. 2004. Türkiye’de AR-GE: Mevcut Durum ve Geleceğe Bakış, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4 (8), 375-395.
- Adler-Nissen, R. 2016. The Vocal Euro-outsider: The UK in a Twospeed Europe, *The Political Quarterly*, 87(2), April–June 2016, 223-246.
- Antunes, S. ve Sandry, A. 2016. UK and the EU Referendum: Which Option To Take, Brexit or Bremain?, *ICPS Working Papers: 343*, Barcelona.
- Aybars, A. İ. 2014. Sosyal Politika, (Ed.) Belgin Akçay-İlke Göçmen *Avrupa Birliği: Tarihçe, Kurumlar ve Politikalar*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Bakkalcı, A. C., 2008. *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar, Ülkelerüstü Kurumlar, Entegrasyon Teorisi ve Avrupa Birliği*, Ankara.
- Biedenkopf, K., Geremek, B., Michaleski, K. 2005. *The Spiritual and Cultural Dimension of Europe: Reflection Group Concluding Remarks*, Luxembourg: Official Publications of the European Communities.
- Brouwer, M. T. 2002. *Weber, Schumpeter and Knight on Entrepreneurship and Economic Development*, *J Evol Econ*, s. 83-105.
- Brzezinski, Z. 2012. *Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, Çev. Sezen Yalçın-Abdullah Taha Orhan, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Chalmers, D. 2016. Alternatives to EU Membership and the Rational Imagination, *The Political Quarterly*, 87(2), April–June 2016, 269-279.
- Chen, Y., Görg, H., Görlich, D., Molana, H., Montagna, C., Temouri, Y. 2014. *Globalisation and the Future of the Welfare State*. IZA Policy Paper No. 81. Bonn: Institute for the Study of Labor.
- Church, C. H., Phinnemore, D. 1994. *European Union and European Community*, Prentice Hall, London.
- CORDIS, 2013. Towards FP7, <http://cordis.europa.eu/fp7/faq.htm> (Erişim tarihi: 19.05.2015)
- Cox, M. 2013. A New World Economic Order?, <http://www2.lse.ac.uk/newsAndMedia/commentAndOpinion/2012/01/cox.aspx>, (Erişim tarihi: 15.09.2015)

CSI, 2011. Araştırma ile İnovasyon'un İnovasyonu Shumpeter'den 100 Yıl Sonra. <http://www.sosyalinovasyonmerkezi.com.tr/wp-content/uploads/2011/11/Viyana-Bildirgesi.pdf> (Erişim tarihi: 19.05.2015)

Çelik, A. 2006. *AB Sosyal Politikası: Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Deutsch, K. W. 1988. *The Analysis of International Relations*, Englewood Cliffs, *Prentice-Hall International*.

Dolanay, S. 2009. Schumpeter Sisteminde Yenilikler, Ekonomik Gelişme ve Devresel Hareketler, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Sayı:1, s.171-188.

Edmiston, D. 2015. EU Public Policy, Social Innovation and Marginalisation: Reconciling Ambitions With Policy Instruments. *CRESSI Working Paper Series No. 18/2015*. Oxford: University of Oxford.

Eğe, A. 2002. *OECD Ülkelerinde Yenilik Sistemleri ve Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi*, DPT Yayınları, Ankara.

Ercan, M. 2016. Mülteci Krizi Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri ve Geri Kabul Anlaşması, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 1-22.

Erdem, Ş. 2004. Devlet Yardımları: Avrupa Topluluğu Müktesebatı ve Türkiye'nin Uyumunu", (Ed.) Şükrü Erdem, *Avrupa Birliği Müktesebatında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumunu*, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Antalya.

Erdenir, B. 2014. Avrupa Kimliği, (Ed.) Belgin Akçay-İlke Göçmen *Avrupa Birliği: Tarihçe, Kurumlar ve Politikalar*, Seçkin Yayınları, Ankara.

Eriksen, T. H. 2000. *Kültür Terörizmi*, Çev. Önder Otçu, Avesta Yayınları, İstanbul.

Erkiletoğlu, H. 2013. Dünyada Ve Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetleri, İşbankası Yayınları: Haziran 2013, https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_07_2013.pdf, (Erişim tarihi: 15.01.2016)

European Commission, 2013. Guide to Social Innovation - Smart Specialisation Platform http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/Guide_to_Social_Innovation.pdf. (Erişim tarihi: 05.12.2015)

European Commission-Resarch and Innovation. 2016. <https://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/opportunities/h2020/> (Erişim tarihi: 08.07.2016)

Eurostat, 2016. “Unemployment Rate”, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database> (Erişim: 30.01.2017)

Eurostat, 2015. Population Data, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-data/main-ables>, (Erişim tarihi: 05.08.2015)

Eurostat, 2014. Gross domestic expenditure on R & D. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/R_%26_D_expenditure#Database. (Erişim tarihi: 19.01.2017)

Evers, A., Ewert, B., Taco, B., 2014. *Social Innovations for Social Cohesion: Transnational Patterns and Approaches from 20 European Cities*, EMES European Research Network. European Commission.

Goodwin, A. 2016. Lead UK Economist, *Ipsos MORI*, March 2016 Issues Index, 20-24.

Grisolia, F., Emanuele, F. 2015. Social Innovation on the Rise: yet another buzzword in a time of austerity?, *Salute e societa'*, Vol. 1, ss. 169-179.

Güran, T. 1999. *İktisat Tarihi*, Acar Matbaacılık A.Ş. , İstanbul.

Henderson, A. Jeffery, C. Lineira, R. Scully, R. Wincott, D ve Jones, R. W. 2016. England, Englishness and Brexit, *The Political Quarterly*, 87(2), April–June 2016, 187-199.

İktisadi Kalkınma Vakfı. 2010. *Sorularla AB Politikaları ve Türkiye: Bilim ve Araştırma Politikası*. İKV Yayın No:241, Ankara.

Kahraman, S. 2014. “Avrupa Bütünleşme Kuramları: 1950-1970 Yılları”, *Avrupa Birliği: Tarihçe, Kurumlar ve Politikalar*, Ed. Belgin Akçay-İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara.

Kaufman, S. J. 1999. Approaches to Global Politics in the Twenty-First Century: A Review Essay, *International Studies Association*, Blackwell Publishers, Madlen.

Kennedy, P. 2010. *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev. Birtane Karanakçı, 12. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Keskin, H., 2014. *Mitos'tan Lizbon'a: Avrupa Birliği Ek Kitabı*, Seçkin Yayınları, Ankara.

Korkmaz, A. 2004. Ar-Ge'ye Yönelik Devlet Yardımları, (Ed.) Şükrü Erdem, *Avrupa Birliği Müktesebatında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumunu*, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Antalya.

Mair, D. 1999. Regional Policy Initiatives, *The Royal Bank of Scotland Review*, No: 169, March, ss. 31-39.

Masselin, M. 2011. Is Social Innovation the Future of Economy?, *ParisTech Review*, <http://www.paristechreview.com/2011/12/16/social-innovation-future-economy/> (Erişim tarihi: 18.06.2015)

Matthews, A. 2015. Agricultural implications of British EU withdrawal for the rest of the EU. www.capreform.eu (Erişim tarihi: 21.07.2016).

Molle, W. 1990. *The Economics of European Integration*, Dartmouth Pres, London.

Moulaert, F., Hamdouch, A. 2006. The Knowledge Infrastructure: Analysis, Institutional Dynamics and Policy Issues. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 19 (1) (special issue): ss. 1–148.

Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R., Sanders, B. 2007. Social Innovation: What It Is, Why It Matters and How It Can Be Accelerated, *Working Paper*, Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Oxford Saïd Business School.

North, D. 2002, *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, Çev. Çağalı Güven, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayını.

Nye, J. S. 2005. *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu: Yumuşak Güç*, Çev. Reyhan İ. Aydın, Elips Kitapları, İstanbul.

OECD, 2014. “Unemployment Rate”, <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>

OECD, 2015. “Proposed Standard Practice for Surveys of Research and Development: The Measurement of Scientific and Technical Activities, *The Frascati Manual*, Paris. <http://www.oecd.org/publications/frascati-manual-2015-9789264239012-en.htm> (Erişim tarihi: 01.02.2016)

Office For National Statics (ONS). 2016. Migration Statistics Quarterly Report: May 2016 <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration>. (Erişim tarihi: 08.07.2016)

Peers, S. 2016. Migration, Internal Security and the UK’s EU Membership, *The Political Quarterly*, Vol. 87, No. 2, 248-253.

Pinder, J. 1998. *The Building of the European Union*, Oxford University Press, New York.

Pohoryles, R. J. 2014. Excellent research, but insufficient valorization? The case of the European Transport Research in the 7th Framework Programme, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 27(3), 295-309.

Pohoryles, R. J. 2015. Europe Facing Globalization, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 28(2), 101–103,

Pol, E. ve Ville, S. 2009. Social innovation: Buzz word or enduring term?. *The Journal of Socio-Economics*, 38, 878-885.

Swinbank, A. 2014. If the British Left: Agricultural Policy Outside the CAP? Point de Vue, *EuroChoices*, 13. 36–39.

TÜBİTAK, 2002. Bilimsel ve Teknolojik Faaliyetlerin Ölçümü: Araştırma ve Deneysel Geliştirme Taramaları için Önerilen Standart Uygulama-Frascati Kılavuzu. http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/frascati_tr.pdf (Erişim tarihi: 08.06.2015).

TÜBİTAK. 2016. 7. Çerçeve Programı. http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/content_files/iletisim/cpmkitap.pdf.(Erişim tarihi: 22.03.2016).

Türkkahraman, M. ve Tutar, H. 2009. Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1-16.

Yılmaz, H. 2015. *Stratejik İnovasyon Yönetimi*, Beta yayınları, İstanbul.

Yougov News, <https://yougov.co.uk/news/2015/12/10/eu-polling-soft-leave/>. (Erişim tarihi: 25.01.2017).